

אלימות נגד נשים בספרות העברית

בעקבות ההסלמה בשנים האחרונות באלימות נגד נשים במדינת ישראל, הולכת וגוברת המודעות הציבורית לשלל ביטוייה: התעללות; אלימות מילולית, נפשית ופיזית; וכן רצח נשים בידי בני זוגן. תופעות אלה החלו לזכות גם למגוון התייחסויות בכתובים בשדה המחקר, הסיפורת, השירה ואף הליטורגיה.

יומנה של אישה מוכה, אילנה אסאו-אביזוב, אסטרולוג הוצאה לאור, תשס"ו

חקר האלימות

כך בין היתר, על רקע גילויים בני-זמננו אלה, וכן גם לאור העניין המחודש בחקר האישה בכלל והאישה ביהדות בפרט, עדים אנו לבחינה רטרופקטיבית של נושא זה במקורותיה ההיסטוריים וההלכתיים. חתן פרס ישראל, ההיסטוריון פרופ' אברהם גרוסמן, הקדיש בשנים האחרונות מחקרים אחדים להיבטים שונים הנוגעים לאלימות כלפי נשים בחברה היהודית בימי הביניים. ספרה באנגלית של נעמי גרץ משנת 1998 מתייחד לעיון במקורותיה היהודיים של הכאת נשים, ומיכל וולף הגישה בשנת 2000 עבודת דוקטור שכתבה באוניברסיטת בר-אילן בנושא גבולות הלגיטימיות של הפעלת כוח מצד בעל כלפי אשתו בספרות התלמודית ובמשפט העברי.

מחקרים אחדים הבוחנים את תופעת האלימות כלפי נשים מהיבטיה החברתיים יצאו לאור בדפוסם קללם אפשר לאזכר את "בוחרות בחיים: נשים מוכות גוברות על האלימות" מאת דורית אלדר-אבידן, שראה אור בשנת 2000, המעלה אף את סיפוריהן האישיים של שורה לא מעטה של נשים. חיבורה של נעמי גל "אלימות נגד נשים, נורמה או סטייה?", שנדפס בשנת 2003, מתמקד באלימות בחברה הישראלית, שורשיה ואפיוניה. בשנת 2006 ראה אור ספרה של שולמית ולפיש "הרי את לעצמך: נשים יוזמות גירושין", שבמרכזו סיפוריהן הפרטניים של נשים, ובהן של נשים אחדות שחוו אלימות.

בשנת 2004 פרסמה טל רבינוביץ' את הרומן האוטוביוגרפי "כלה ונחרצה". בדוקומנט זה מתעדת המחברת את חוויותיה כאישה מוכה, את בריחתה אימי בעלה כעבור ארבע וחצי שנות נישואין למקלט לנשים מוכות עם בנה בן השנתיים ועם בניה התאומים הפעוטים, ואת תלאותיה עד לשחרורה מנישואיה. כמדומה שהיה זה החיבור הראשון שהתייחד כל כולו לתיאור קורותיה של אישה יחידה שחוותה אלימות פיזית מצד בן זוגה במדינת ישראל. בעקבות פרסומו הרצתה רבינוביץ', העוסקת בחינוך, בפני קהלים שונים וגוללה את סיפורה קורע הלב, המשמש לרבים מקור השראה ועידוד.

ראוי לציין עוד כי בנובלה "עד שיעלה עמוד השחר" מאת אהרן אפלפלד, שהתפרסמה בשנת 1995, הדמות הנשית הראשית בלנקה, יהודייה שהתנצרה, רוצחת את בעלה הלא-יהודי האלים, פשע שבגינה היא מוצאת להורג בתלייה. אולם אין להבין יצירה זו ברובדה הפשטני, ונודעת לה משמעות מטפורית כסמל למצבם של היהודים.

גילוייה של האלימות נגד נשים לא פסחו אף על השירה העברית בת-זמננו, ואפשר להצביע על שלושה שירים שנכתבו בידי נשים, שעניינם נשים מוכות ונשים שנרצחו בידי בני זוגן: השיר מאת יהודית מוסל-אליעזרוב "מ'נות"; השיר של לאה יפהן, "ר' צח יעקוב'אן" נש' ירה

של ציפי לוי בירון, "הוא נְכַנֵס נְבוּח". [ראו י' לוי, "נשים מוכות ונשים שנרצחו בידי בני זוג: עיון בשלושה שירים בני-זמננו", הצופה, ג' בכסלו תשס"ז, 24.11.2006, סופרים וספרים, עמ' 14].

האלימות נגד נשים מצאה לה אפיק אף בעולם הליטורגיה, ושתי נשים בנות זמננו חיברו תפילות לעניין זה. כותבת שורות אלה חיברה בשנת 2001 את "תפילה על בנות ישראל שנרצחו בידי בני זוג", הנאמרת בחוגים רחבים, לא אורתודוקסיים בלבד, בארץ ובארצות הברית, לרבות בבני כנסת שונים. נעמה דפני כתבה תפילה על דבר האלימות במשפחה, הנאמרת בקהילות שונות של התנועה ליהדות מתקדמת. **הרב מרק דראטש מארה"ב חיבר תפילת "מי שברך" לקרבנות התעללות ואלימות.**

יומנה של אישה מוכה

ליבול ספרותי משופע ומרשים בהיקפו זה מצטרף הרומן "יומנה של אישה מוכה" מאת אילנה אסאו-אביזוב, שפרסמה בשנים האחרונות רומנים אחדים נוספים. היכרות מקרית עם אישה שעברה מסכת אלימות קשה במהלך נישואיה, משמשת בסיס לרומן צנום בהיקפו זה. ככותבת הספר עצמו, יצירה זו בנויה בעיקרה מערכים ביומן שניהלה אורית בשנים 1994-2005, ערכים שבהם היא מעלה את האירועים שחלפו על ראשה. אורית הכירה את דני ויצמן מילדותם הדרום-תל-אביבית שעה שמשפחותיהם התגוררו באותה השכונה. אביו של דני היה אלים כלפי אשתו, ובמערכת הזוגית שלו עם אורית קיבע דני דפוס התנהגות זה ביתר שאת. דני הוצא ממשפחתו, ואורית התיידדה בינתיים עם אורי לוי. פגישה מחודשת עם דני בקיבוץ שבו התגוררה משפחתו המאמצת, הקיבוץ שבו שירתה במסגרת הנח"ל, הציתה את ניצוץ האהבה. אורית מודה גלויות שרגש האהבה סנוורה, והיא לא שתה את לבה לתמרורי אזהרה, וכן מכה היא על חטא שלא הטתה אוזן לעצת דודתה בעלת הראייה המפוכחת.

גם נישואיהם העתיקו אורית ודני את מגוריהם לא יל. האלימות הפיזית החלה זמן קצר לאחר חתונתם, החמירה ולא פסקה בשלושת הריונותיה של אורית, שהשני בהם הסתיים במות העובר. אלימותו של דני הופנתה גם כלפי הילדים רוב העת העלימה אורית מֵ עֵין כֵל את המתרחש, בין היתר בעקבות איומים מצד דני. בְּגֵבוֹר האלימות עירבה אורית את המשטרה, אולם דני הצליח להתכחש למעלליו. אורית לא יכלה לבחור באופציה של מקלט לנשים מוכות מחשש שמקום שהותה יֵאָתֵר ושיבולע לה.

עיצוב דרך התנהלותה של אורית תואם בנקודות רבות את הידוע לנו על אודות נשים שהן קרבנות אלימות. נשים אלה מפנימות אפיונים של קרבן, ובין היתר מפתחות חוסר ביטחון עצמי, מאשימות את עצמן, נוטות להאמין להבטחות שווא של ריצוי ופיוס, הופכות חסרות אונים, ונוצרות את המוצאות אותן בין לבין. כושר שיפוטן נפגם, והן מתקשות לגייס את תעצומות הנפש הנדרשות כדי להשתחרר מהמצב שבו הן נתונות.

והנה, כנגד המצוקה הקשה מנשוא והסבל הבלתי ניתנים להשגה שהם מנת חלקה של הדמות הפועלת הנשית הראשית ב"יומנה של אישה מוכה", רומן זה הוא על דרך ההיפוך בעל סוף טוב מאין כמוהו ומפתיע להפליא. דני ואורי, ששב מארצות הברית כדי למלט את אורית, נקלעו לתאונת דרכים במהלך נסיעה לבנק, כשאורי התכוון להעניק לדני ממון שתמורתו יעזוב את אורית. בתאונה זו נהרג האחד והאחר נפצע. קודם עזיבתם את ביתם של אורית ודני בְּ מֵ שְׁגָה את תעודת הזהות של אורי והניחה בכיס חולצתו, ותחילה סברו כי אורי, שהיה האיש הפצוע, הוא האדם ההרוג. הרומן מסתיים ברמיזה שאורית ואורי עתידים לבנות את חייהם יחדיו.

רומן פנטסטי

בספרה של רבינוביץ' "כלה ונחרצה" הוכנסו שינויים מתבקשים בפרטי מאורעות, ואולם עדיין היצירה נקראת כמסמך אותנטי ומהימן. כנגד זאת, האלמנט הבדיוני ב"יומנה של אישה מוכה" גדול וְכָבֵד, והוקצנו בו נקודות מפתח: שהות הזוג באתר מרוחק סייעה בידי אורית להעלים את ההתרחשויות מהוריה; עקירת אחותה של אורית ושל אורי לארצות הברית פעלה להסתיר את הנסיבות האומללות; סיום הַ קֵּת הַ סִּי וְהַ מוֹשֵׁלִם לְכַאוֹרָה מְעַצִּים

את היסוד הפנטסטי.
לחד גיסא, מוטלת עלינו כחברה מתוקנת החובה המוסרית ממדרגה ראשונה לתת ביטוי ומוצא לקולותיהן של הנשים עצמן אם מִלִּי ראשון אם מכלי שניִּים שֶׁ לְפָנֵים הוֹכְרָחוּ להחריש ונאלצו להיאלם דום, ולהפנים את המסר הבוקע מניסיוןן. ככל שיושמעו, ככל שיועלו על הכתב וככל שיודפסו סיפורי חיים נוספים ילך ויישבר מִעַט הַשְּׂתִיקָה, ויִּינְתְּנו תוקף ותכלית לסבלן.
ואולם לאידך גיסא, לצד החשיבות הנודעת לפרסום סיפורי הצלחה של נשים שעלה בידן לצאת מכבליהן, בין היתר כמקור עידוד לנשים השרויות במצבים דומים, אין אף להתעלם מן הסכנה העלולה להיות גלומה בכך. מקרי בני האדם אינם שווים, ולא הרי הנסיבות של האישה האחת כהרי קורותיה של חברתה לצרה. ספר כגון "יומנה של אישה מוכה" עשוי להפיח תוחלת שווא ולטעת שאננות כזב בקרב נשים הנתונות במערכת זוגית אלימה, נשים אשר יבואו להיאחז בסיפורים כיוצא באלו, ולסבור שאף גורלן עתיד בעליל להידמות לגורלה של אורית. ואולם סוף טוב מעין זה המועלה ב"יומנה של אישה מוכה" אינו נחלת מרבית הנשים החוות אלימות והתעללות. בפועל נשים קרבנות מעשי אלימות שעולה בידן להשתחרר מציפורני בני זוגן, מתמודדות עם המציאות הקשה שחוו גם לאחר ההיחלצות הממשית, ועוברות לרוב תהליך החלמה ושיקום ארוך במסע אישי מפותל. אולם אורית יוצאת מנישואיה במעמד של אלמנה, ושלא כמוה, במרבית המקרים בן הזוג האלים נמצא גם ברקע ובסביבה, ורבות הן הנשים המוסיפות לחיות בחרדה מפני נחת זרועו הארוכה. נר כי תיאור תהליך השיקום נעדר אף מִסְפָּרָה של טל רבינוביץ', המגיע לכלל סיום ביום קבלת הגט.
"יומנה של אישה מוכה" הוא לפיכך במידה מרובה סיפור פנטסטי ובלתי ריאליסטי לחלוטין. חרף האמפטיה וההזדהות שהקורא מפתח בדרך הטבע כלפי גיבורת היצירה, נראה שבכוחם של היסודות הפנטסטיים הללו בעיקרו של דבר לשעשע את מי שלא התנסו מעולם בחוויית האלימות, אולם דומה שביכולתם להעצים דווקא את תחושות ההחמצה וההטעיה הלא-מבוטלות הניצבות בתשתית רומן זה בקרב מי שחוו בעברן חוויות מצמררות ומזעזעות מעין אלה על בשרן.